

AMERIKAANSE ERVARINGEN

Mijn eerste contact met de Verenigde Staten gaat terug tot 1963, toen ik *teaching assistant* werd van Peter L. Berger. Hij was toen hoogleraar sociologie aan het Hartford Seminary Foundation in Connecticut, maar verhuisde midden in het academische jaar naar de New School for Social Research op Manhattan. Het was in de traditie van deze institutie, startend bij de klassieke Europese sociologie, dat ik me bekwaamde in de godsdienst- en kennissociologie. De *graduate faculty* van deze instelling werd in de jaren dertig van de vorige eeuw opgericht om een universitaire positie te verschaffen aan intellectuele vluchtelingen uit Duitsland en Frankrijk. Velen waren leerlingen van Max Weber geweest en getraind in de fenomenologische filosofie. Beeldbepalend was de zakenman, filosoof, socioloog en amateur-musicus Alfred Schutz (1899-1959), die net als de ouders van Berger voor de nazis uit Wenen was gevlucht. Voor mij was het een verfrissende ervaring. Ik was naast mijn theologiestudie in Utrecht begonnen met sociologie, maar daar had men juist kennisgemaakt met de ‘moderne’, ‘exacte’ en ‘toegepaste’ sociologie uit Amerika. Ik wilde Tocqueville, Weber, Durkheim, Simmel, enzovoort lezen en bestuderen – als dwerg staan op de schouders van reuzen zodat je verder en dieper in de werkelijkheid kon kijken dan die reuzen. Maar daar was toen in de Utrechtse sociologie geen sprake meer van. Een beetje secundaire literatuur over ‘de klassieken’ werd aanbevolen. ‘Goed voor de eruditie, maar voor de rest onbruikbaar,’ luidde het oordeel. Nee, methoden en technieken en vooral veel statistiek, dat was het professionele handwerk van de ‘moderne’ socioloog. Theoretisch werd aansluiting gezocht bij het functionalisme (Merton, Parsons), dat menselijk gedrag primair bepaald zag door maatschappelijke structuren en hun functies. Aan de New School leerde ik daar (behoorlijk arrogant overigens) meewarig om te glimlachen. Het heeft me wel gevormd en volgens velen in ons land ook behoorlijk misvormd.

En toch, ook buiten het Europese eiland van de New School waren er velen die niet meededen aan wat Sorokin zo mooi genoemd heeft de ‘quantofrenie’ of wat anderen aanduidden met *number crunching*, die ook afstand namen van het vaak behoorlijk abstracte functionalisme. Na mijn dissertatie in Leiden (1966) en tijdens mijn aansluitende academische werk in New York en later Montreal ontdekte ik andere Amerikaanse sociologen en psychologen die een grote intellectuele invloed op me zouden uitoefenen. Zo vond ik,

hoewel ik het niet eens was met zijn cowboymarxisme, C. Wright Mills een begenadigd denker en schrijver. Ook als hij eens de plank faliekant missloeg, wat niet moeilijk is als je generalist en intellectuele omnivoor bent, was en is het een intellectueel feest hem te lezen. Zijn verzamelde essays *Power, Politics and People* (1963) blijven hun glans behouden en zijn *The Sociological Imagination* (1959) zou verplichte literatuur moeten zijn voor eenieder die zich met sociologie bezighoudt. Prachtig ook, maar van geheel ander allure, is Erving Goffman, die met zijn *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959) en het vaak huiveringwekkende *Asylums* (1961) inzichten in de werkelijkheid van alledag en in de uitzonderlijke werkelijkheid van totale instituties biedt. Zijn beschrijvingen en inzichten worden door niemand geëvenaard. Is dit wel wetenschap? wordt er dan met een zuur trekje om de mond gevraagd. Niet? Lees dan vooral eens Robert Nisbets essay *Sociology as an Art Form* (1976). Wat een voorrecht was het in de jaren zeventig in zijn appartement te New York een hele middag met Nisbet te mogen discussiëren! Zo'n gesprek heb ik in Nederland nimmer gevoerd. Ik word en werd ook geïnspireerd door Leon Festinger (New School!) met zijn klassieke studie *When Prophecy Fails* (1956), de autodidact en havenarbeider Eric Hoffer met zijn briljante, nog steeds actuele *The True Believer* (1951), Milton Rokeach met zijn gargantueske *The Three Christs of Ypsilanti* (1964) en vele anderen.

Dit academische klimaat was voor mij, komend uit een wat benepen Nederlandse *setting*, een soort tovertuin. De ideeën en theoretische vergezichten tuimelden over me heen. Het was bijna letterlijk duizelingwekkend. Er viel overigens intellectueel veel in te halen. Toen ik mijn assistentschap bij Berger begon, vroeg hij me wat ik zoal van Max Weber en Emile Durkheim had gelezen – volgens hem de twee giganten van ons vak. Ik moest bekennen alleen van secundaire literatuur kennis te hebben genomen. 'Dat is niet best,' zei hij. 'Je moet altijd beginnen bij de primaire literatuur, bij wat ze zelf geschreven hebben. Dan pas bij literatuur over hen. Terecht heet dat secundaire literatuur. En je zult ontdekken dat die primaire literatuur veel duidelijker is dan de secundaire, want daar zitten allemaal, vaak nogal eigenwijze en soms onzinnige interpretaties in.' Op mijn vraag waar ik dan mee moest beginnen, was hij even simpel als duidelijk: 'Ga maar naar de bibliotheek en kijk in de catalogus onder de W en de D. Maar bij Weber moet je beginnen met "Wissenschaft als Beruf", het laatste hoofdstuk uit de voor de sociologie fundamentele *Wissenschaftslehre*.' En dus dompelde ik onder in de altoos fascinerende literatuur van de 'klassieken': Weber, Simmel, Mannheim, Durkheim, Mauss en Tocqueville. Die zetten je een bril op de intellectuele neus, waarmee je scherper en dieper kunt kijken.

Toen ik na mijn promotie in Leiden in 1966 *assistant professor* werd aan een Undergraduate College op Staten Island, NY, kreeg ik eenzelfde intellectuele vuurdoop. Ik moest eerstejaarsstudenten een inleiding sociologie geven en gevorderde studenten een cursus *Social Change*. Daar had ik me in de

maanden voor mijn vertrek naar New York op voorbereid. Maar tijdens mijn eerste bezoek aan de *chairman of the department* werd me meegedeeld dat men vergeten was te schrijven dat het een vakgroep sociologie en antropologie was en ik ook een inleiding in culturele antropologie moest geven. Met schrik biechtte ik op dat ik alleen kennis had van de wijsgerige antropologie (Scheler, Gehlen, Plessner), maar niet van de Angelsaksische *anthropology*. Geen probleem, vond de faculteitsdecaan: 'We geven hier niet als specialisten onderwijs. Duik erin en je leert al onderwijzend wat het vak inhoudt. Neem E. Adamson Hoebel, *Anthropology: the Study of Man* als tekstboek en lees per college een of twee hoofdstukken vooruit. En een *must* is Bronislaw Malinowski, vooral zijn schitterende werk over de Trobrianders.' Ik hield er een blijvende liefde voor deze antropologie aan over. Die had later in Nederland grote invloed op mijn uitwerking van de cultuursociologie.

Dit zijn allemaal namen uit de gouden tijd van de Amerikaanse sociologie na de Tweede Wereldoorlog, toen er niet alleen gerekend werd maar ook nagedacht en niet uitsluitend volgens het spoorboekje van een dogmatisch opgezette M&T onderzoek werd gedaan, maar er ook nog echt nieuwsgierige onderzoekers waren die de werkelijkheid indoken zonder erdoor overspoeld te geraken of haar in bloedeloze tabellen te verstikken. Dat werd voorkomen door een goede *liberal arts*-opleiding in theoriegeschiedenis en filosofie. Maar dit alles veranderde gaande de jaren zestig en zeventig, in de vs, maar zeker ook in ons land. Mills en Marcuse waren voor vele rebellen in de jaren zestig ware goeroes, maar ze werden doorgaans verkeerd begrepen. Mills liet zich niet alleen door Marx inspireren, maar werd getuige zijn prachtige, samen met Gerth uitgebrachte bundel *From Max Weber* (1946) minstens zo sterk door deze gigant van de theoretische sociologie beïnvloed. En wat Herbert Marcuse betreft, diens zogenaamde marxisme stoelde minstens zo sterk op het psychoanalytische denken van Freud. Marcuses *One-Dimensional Man* (1964) fungeerde als een soort bijbel voor de linksige rebellen van '1968', maar mijn ervaring was toen dat maar weinigen het moeilijke boek echt hadden gelezen. Om dit boek te begrijpen en naar waarde te schatten, moet de lezer over een niet geringe eruditie beschikken. Hetzelfde geldt trouwens ook voor de geschriften van Habermas, met alleen de aantekening dat Marcuses Engels helder was en Habermas' Duits duister is.

Overigens was het twijfelachtige voordeel van al dit onbegrip dat men theoretisch maar raak kon kakelen. Na '1968' leek het alsof iedereen die zich als 'links' afficheerde zijn of haar Marcuse, Habermas of Adorno debiteerde. Niet meer getraind in theoriegeschiedenis, conceptualisering en wijsgerige methodologie renden vooral de sociologen in ons land achter modes en linksige clichés aan. Ook als het om (na)denken ging, heerste alom het adagium *anything goes*. Het ergste waren daarin de sociologen en psychologen die van hun quantofrenie waren afgevallen, hun (vaak vermeend exacte) M&T-expertise aan de wilgen hingen en vervolgens gingen 'theoretiseren'. De vaak blub-

berige teksten van Franse ‘neomarxisten’ (Althusser!) en ‘postmodernisten’ (Lyotard!) vonden gretige aftrek en werden te hooi en te gras geciteerd. Dat de sociale wetenschappen de bedoeling hebben om beter inzicht te verschaffen in wat we ‘werkelijkheid’ noemen (Helmuth Schelsky’s *Auf der Suche nach Wirklichkeit*), werd en wordt daarbij doorgaans vergeten. Het is een ernstige degeneratie van het theoretische en wijsgerig-methodologische denken en dus van het fundamentele grondslagenonderzoek in de sociologie.

Maar dan is er nog die andere trend die uit de vs is overgewaaid en zich hier, overigens nauw aansluitend bij de sociografie (Steinmetz!), genesteld heeft: de drang om toegepaste sociologie te bedrijven. De sociologie moest nuttig zijn en dat moest zij in ons land vooral zijn in het kader van de naoorlogse wederopbouw en de daarop volgende verzorgingsstaat. Sociologen werden de beleidsadviseurs van de verzorgende staat die de ideologie van de maakbaarheid hoog in het vaandel had gehesen. De verzorgende staat bestelde en betaalde empirisch, nuttig geacht onderzoek naar beleidsproblemen. Hoewel inmiddels de verzorgingsstaat allang niet meer is wat hij was, oriënteren de meeste sociologen zich nog steeds op deze dienstverlenende taak. Dat heeft een economische reden.

Met de toegenomen neoliberale verzakelijking en privatisering van de universiteit moeten onderzoekers ‘geld binnenhalen’. Sociologen kunnen dat het gemakkelijkste door voor gemeentelijke en rijksdiensten opdrachtonderzoek te verrichten. Daar is op zichzelf niets mis mee, ware het niet dat het fundamentele onderzoek – grondslagenonderzoek, wijsgerig methodologische vraagstellingen en conceptualisering – daarbij lelijk in het gedrang komt. Kleine onderzoeksteams verrichten kleinschalig beleidsrelevant onderzoek, bij voorkeur gelardeerd met verschillende statistische tabellen, want daar zonder is de kans op publicatie gering. De vaktijdschriften moeten internationaal gerenommeerd en geaccepteerd zijn, anders ‘tellen de producten niet mee’. Want daar gaat het om: produceren en punten verzamelen alsof het airmiles zijn. Ook dat is quantofrenie.

Ik kom nog steeds regelmatig in de vs. Ik laat me steeds informeren over de stand van zaken in de Amerikaanse sociologie en merk dat ook die voor een theoretisch socioloog weinig inspirerend is. Enkele modedfilosofen en -sociologen maken er een kortstondige blitz, zoals Fukuyama, Rorty en Putnam om drie zeer heterogene namen te noemen. Ze komen en ze gaan. De in ons land door Balkenende op het politieke schild geheven gemeenschapsoeroe Etzioni krijgt er nauwelijks de sociologische handen op elkaar. Richard Sennett doet af en toe van zich spreken, maar beklijven doen zijn essayistische werken niet. De vs is niet alleen politiek als wereldmacht op zijn retour, maar ook intellectueel, zeker waar het de sociale wetenschappen betreft. In Groot-Brittannië is het al niet anders gesteld. Giddens was lang tijd in de mode, ook in ons land. Hij bezat veel eruditie, schreef briljant en wist steeds belangrijke onderwerpen aan te snijden. Maar zijn boeken leken inhoudelijk, vond ik, op

ingezakte soufflés. Ze maakten nooit waar wat in het begin werd beloofd. Het is inmiddels erg stil rond hem geworden.

Waar komt dan nu de sociologische inspiratie vandaan? Misschien is het gedaan met geografisch bepaalde inspiratiebronnen als Duitsland (voor WOII), Frankrijk, Groot-Brittannië, de vs? Misschien zijn er in de jongere generaties individuen die, opgegroeid in de geografische vrijheid van de ICT-wereld met nieuwe en verfrissende sociologische ideeën komen? Of is het anders en somberder gesteld? In een even vrijmoedige als sombere bui schreef ik einde jaren zeventig aan het begin van mijn boek over clichés dat er geen sociologische terra incognita meer is, dat de 'klassieken' de theoretische sociologie uitputtend in kaart hebben gebracht. Is er nog wel zo veel toe te voegen aan Tocqueville, Durkheim, Weber, Mannheim, Simmel, Pareto, George Herbert Mead, C. Wright Mills *e tutti quanti* uit de beginperiode van het vak? Moeten we het inderdaad voortaan maar niet doen met theoriearm, empirisch onderzoek naar grote en kleine beleidsproblemen?

Hoe dit ook zij, veel revitalisering verwacht ik niet meer uit de vs en al helemaal niet meer vanuit ons land. Het zal van elders moeten komen. Ik heb mijn hoop gevestigd op jongeren die hun analoge denken opwaarderen door de 'klassieken' weer te lezen en te bestuderen en staande op hun schouders de vrijheid van de digitalisering uitbuiten om met nieuwe ideeën en inzichten over de werkelijkheid te komen. Een werkelijkheid die niet meer nationaal maar internationaal, niet meer landelijk maar mondiaal is geworden. On verra.